

Krzysztof Andrzej Kierski

Pierwszy rozkaz organizacyjny Pomocniczej Służby Kobiet wydany w Buzułuku 6 I 1942 r. przez gen. Władysława Andersa

Meritum 5, 167-176

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

PIERWSZY ROZKAZ ORGANIZACYJNY POMOCNICZEJ SŁUŻBY KOBIET WYDANY W BUZUŁUKU 6 I 1942 R. PRZEZ GEN. WŁADYSŁAWA ANDERSA

22 czerwca 1941 r. wojska III Rzeszy zaatakowały swojego dotychczasowego sojusznika, jakim był Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR). Operacja Barbarossa spowodowała, że Józef Stalin i jego Armia Czerwona znaleźli się w trudnym położeniu i zostali niejako zmuszeni do szukania sojuszu z aliantami walczącymi przeciwko Niemcom¹.

Taki rozwój sytuacji okazał się bardzo korzystny również dla Polski. W konsekwencji tych wydarzeń 30 VII 1941 r. został zawarty układ między rządem ZSRR i rządem Rzeczypospolitej Polskiej (RP), który przywrócił stosunki dyplomatyczne między obu rządami oraz umożliwił tworzenie na terytorium ZSRR Armii Polskiej².

Bezpośrednio po podpisaniu polsko-radzieckiego układu rząd RP na uchodźstwie przystąpił do organizacji wojska polskiego na terenie ZSRR³. Starania polskiej delegacji przebywającej w Moskwie doprowadziły do podpisania w dniu 14 VIII 1941 r. umowy wojskowej zawartej między Naczelnym Dowództwem Wojska Polskiego a Naczelnym Dowództwem Armii Czerwonej⁴.

¹ M. Sołonin, *22 czerwca 1941 czyli Jak zaczęła się Wielka Wojna Ojczyźniana*, Poznań 2012, ss. 543.

² *1941 lipiec 30, Londyn. – Układ między rządem ZSRR i rządem RP o wspólnej walce przeciwko hitlerowskiemu Niemcom*, w: *Katyń. Dokumenty zbrodni*, t. 3, *Losy ocalałych, lipiec 1940–marzec 1943*, red. W. Materski i B. Woszczyński, Warszawa 2001, dok. 189, s. 424–425; *1941 lipiec 30, Londyn. – Układ między Rządem ZSRR a Rządem Polskim*, w: *Armia Polska w ZSRR 1941–1942. Organizacja Armii Polskiej w ZSRR 1941–1942*, t. 1, *Wybór źródeł*, red. B. Polak i M. Polak, Leszno 2006, dok. 1, s. 17; Warto nadmienić, iż bardzo często w literaturze możemy spotkać się z nazwą układ Sikorski-Majski. Jest to uproszczona nazwa pochodząca od nazwisk osób podpisujących układ.

³ B. Szubtarska, *Ambasada polska w ZSRR w latach 1941–1943*, Warszawa 2005, s. 128; *Od Buzułuku do Pahlevi. Polskie Siły Zbrojne w ZSRR i na Bliskim Wschodzie 1941–1943*, oprac. nauk. A. Skrabacz, Warszawa 2012, s. 12.

⁴ *1941 sierpień 14, Moskwa. – Umowa wojskowa zawarta między Naczelnym Dowództwem WP a Naczelnym Dowództwem Armii Czerwonej*, w: *Katyń. Dokumenty zbrodni*, dok. 198, s. 446–447; *1941 sierpień 14, Moskwa. – Polsko-Radziecka Umowa Wojskowa*, w: *Armia Polska w ZSRR 1941–1942*, dok. 3, s. 18–20.

Następnie, 22 VIII 1941 r., gen. Władysław Anders wydał rozkaz Nr 1, w którym obwieszczał utworzenie Armii Polskiej na terenie ZSRR i wzywał „wszystkich obywateli RP zdolnych do noszenia broni, by spełnili swój obowiązek względem ojczyzny i wstąpili pod sztandary Orła Białego”⁵.

Na wieść o powstaniu armii zwalniani na mocy amnestii⁶ jeńcy wojenni oraz inni obywatele Polski więzieni na terytorium sowieckim masowo przybywali do wyznaczonych rejonów formowania wojska. W Buzułuku, Tatiszczewie i Tockoje oprócz mężczyzn zdolnych do pełnienia służby wojskowej stawały się również kobiety i dzieci⁷.

Zwolnione z łagrów kobiety, wygłodzone i wycieńczone pobyt w więzieniu oraz ciężką pracą ponad siły, niezwłocznie potrzebowały pomocy. Niestety zdobycie środków materialnych czy też produktów żywnościowych na terenie ZSRR było niemożliwe. Jediną formą pomocy były racje żywnościowe i umundurowanie żołnierskie⁸.

Jednak i w tej kwestii strona sowiecka nie była chętna do pomocy, stanowczo sprzeciwiając się powoływaniu kobiet do wojska. O sukcesie wcielenia kobiet do wojska zaważyły ostatecznie argumenty strony polskiej, która podkreślała fakt, iż według prawa polskiego kobiety są pełnoprawnymi obywatelkami i przysługują im takie same prawa jak mężczyznom⁹.

25 VIII 1941 r. Władysława Piechowska¹⁰ przedstawiła gen. Andersowi projekt organizacji Pomocniczej Służby Wojskowej Kobiet (PSWK), który po jego

⁵ *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*, t. 2, *Kampanie na obczyźnie*, cz. 2, Londyn 1975, s. 228; P. Żaroń, *Armia Polska w ZSRR, na Bliskim i Środkowym Wschodzie*, Warszawa 1981, s. 49; *Wojsko Polskie w II wojnie światowej*, red. E. Pawłowski i Z. Wawer, Warszawa 2005, s. 189; *1941 sierpień 22, Moskwa. – Rozkaz nr 1 Dowódcy Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR gen. Władysława Andersa*, w: *Armia Polska w ZSRR 1941–1942*, dok. 9, s. 30; W. Anders, *Bez ostatniego rozdziału*, Warszawa 2007, s. 93–94.

⁶ Szerzej na temat amnestii zob. *1941 sierpień 12, Moskwa. – Wyciąg z protokołu posiedzeń Biura Politycznego KC WKP(b) w sprawie trybu zwalniania obywateli polskich na mocy amnestii*, w: *Katyń. Dokumenty zbrodni*, dok. 197, s. 442–446.

⁷ P. Żaroń, op. cit., s. 56; Idem, *Armia Andersa*, Toruń 1996, s. 38–39; M. Maćkowska, *Pomocnicza Służba Kobiet*, w: *Wysilek zbrojny w II wojnie światowej*, red. S. Biegański i A. Szkuta, Londyn 1988, s. 92.

⁸ A. Bobińska, *Pomocnicza Wojskowa Służba Kobiet 2 Korpusu 1941–1945*, Warszawa 1999, s. 15.

⁹ Ibidem, s. 15; W tej kwestii kluczowe okazało się słowo „obywatel”, które wystąpiło w paragrafie szóstym umowy polsko-sowieckiej. W Polsce słowo „obywatel” obejmowało zarówno mężczyzn jak i kobiety.

¹⁰ Szerzej na temat Władysławy Piechowskiej zob. A. E. Markert, *Polsce wierna. Władysława Piechowska 1900–1987, żołnierz i twórczyni kobiecych organizacji wojskowych*, Pruszków 2003, ss. 175.

aprobacie, do momentu opracowania rozkazu organizacyjnego, miał być podstawą istnienia PSWK¹¹.

Kobiety przybywające do Buzułuku kierowano do oddziałów i związków taktycznych, gdzie po odbyciu przeszkolenia wojskowego i złożeniu przysięgi tworzyły pierwsze oddziały Pomocniczej Służby Kobiet (PSK)¹². W okresie organizacji PSK kobiety od chwili zgłoszenia się były kierowane do wykonywania prac jakie akurat stwarzała sytuacja. Kobiety te pracowały w sztabach jako urzędniczki, magazynierki, wartowniczk i sprzątaczk, w szpitalach i izbach chorych jako lekarki i sanitariuszki. Pracowały również jako kucharki, praczki, szwaczki, opiekunki do dzieci oraz świetliczanki opiekujące się żołnierzami i ich rodzinami¹³.

Dopiero cztery miesiące od faktycznego początku funkcjonowania PSK, 6 I 1942 r., ukazał się pierwszy Rozkaz Organizacyjny Pomocniczej Służby Kobiet wydany przez Dowództwo Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR. Rozkaz ten regulował przyjmowanie kobiet do PSK, zarządzał podział na kompanie, plutony i drużyny oraz powoływał Ośrodek Zapasowy PSK.

Oryginał omawianego rozkazu, dotychczas nigdzie niepublikowanego w całości¹⁴, znajduje się w archiwum Studium Polski Podziemnej w Londynie¹⁵. Prezentowany poniżej dokument pochodzi z Archiwum Instytutu

¹¹ S. Drzewiecka, *Regularne oddziały kobiece w PSZ na Zachodzie. Pomocnicza Wojskowa Służba Kobiet (PWSK)*, Wojskowy Przegląd Historyczny, 1959, R. 4, Nr 4, s. 38; E. M. Car, *Kobiety w szeregach Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie 1940–1948*, Warszawa 1995, s. 31; A. E. Markert, op. cit., s. 106.

¹² W. Jurgielewicz, *Kobiety w regularnych jednostkach Wojska Polskiego na frontach II wojny światowej*, Wojskowy Przegląd Historyczny, 1971, R. 16, Nr 2 (57), s. 181.

¹³ *Pomocnicza Służba Kobiet w Polskich Siłach Zbrojnych za Zachodzie 1939–1945*, red. A. Dzierżek, Londyn 1995, s. 26; M. Trojanowska, *Historia organizacji Pomocniczej Służby Kobiet w Polskich Siłach Zbrojnych na terenie Rosji*, w: *Zapomniane dziewczęta*, red. B. Sanejko-Kwaśnicka, Lublin 1995, s. 113–114.

¹⁴ Fragmentaryczna treść rozkazu publikowana była m.in. w: A. Bobińska, op. cit., s. 38–40; A. E. Markert, op. cit., s. 110–112. Większość publikacji poświęconych PSK zawiera tylko informację, o tym, iż rozkaz taki wyszedł bez głębszej analizy jego treści: S. Drzewiecka, op. cit., s. 40; *Pomocnicza Służba Kobiet*, s. 28; M. Helman, *Pomocnicza Służba Kobiet w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie 1941–1945*, Łódź 2012, s. 8

¹⁵ Studium Polski Podziemnej (SPP), Oddział VI Sztabu Naczelnego Wodza, A. 248, Armia Polska na Wschodzie. Zarządzenia, rozkazy, informacje, depesze. Szerzej na temat źródeł do dziejów PSK zgromadzonych w SPP i Instytucie Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie zob. W. Roman, *Dzieje i zawartość zespołu akt Oddziału VI Sztabu Głównego Naczelnego Wodza z lat 1940–1949*, Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej, 1994, Nr 17, s. 108–118; A. Suchcitz, *Materiały do historii PWSK w Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. Gen. Sikorskiego w Londynie*, Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska, 2008, z. 21, s. 100–104.

Pamięci Narodowej w Warszawie, w którym pod sygnaturą IPN BU 1836/7 znajduje sięteczka z kserokopiami materiałów dotyczących Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR, a pochodzących ze wspomnianego już archiwum Studiów Polski Podziemnej¹⁶.

W strukturze przedstawianego dokumentu pozostawiono główne cechy kancelaryjne, dokonując korekty pod względem ortograficznym i interpunkcyjnym. W nawiasach kwadratowych uzupełnione zostały brakujące słowa i litery oraz rozwinięto skróty niestandardowe i wojskowe.

Odpis

DOWÓDZTWO POLSKICH SIŁ ZBROJNYCH

w Z.S.R.R.

BUZUŁUK, dnia 6.I.1942.

Sztab – Oddział I.

Według rozdzielnika.

L.dz. 205/Org./A.R./42.

Pomocnicza Służba Kobiet.

Na podstawie Ustawy z dnia 9.IV.[19]38[r.] o powszechnym obowiązku wojskowym, ogłoszonej w Dz[ienniku] Ustaw R[zeczypospolitej] P[olskiej] Nr. 25 z dnia 13.IV.[19]38[r.]¹⁷ poz.220 zarządzam ochotniczy zaciąg kobiet do pomocniczej służby wojskowej¹⁸.

Prawo zgłaszania się do służby pomocniczej przysługuje wszystkim obywatelkom polskim¹⁹.

¹⁶ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN) w Warszawie, IPN BU 1836/7, Rozkazy, zarządzenia, depesze, protokoły, korespondencja i inna dokumentacja dotycząca 2 Korpusu Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR 1941-1945, k. 20–23.

¹⁷ *W tekście*: 13.IV.32.

¹⁸ Podstawą prawną przyjęcia kobiet do wojska była Ustawa Rzeczypospolitej Polskiej z 9.IV.1938 r. przewidująca także obowiązek służby wojskowej kobiet na wypadek wojny; zob. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1938, Nr 25, poz. 220, Ustawa z dnia 9 kwietnia 1938 r. o powszechnym obowiązku wojskowym.

¹⁹ Kandydatki napływające do Pomocniczej Służby Kobiet były bardzo niejednolite pod względem wykształcenia, wieku czy też pochodzenia społecznego. Na miejsce formowania stawały się zarówno analfabetki jak i dziewczyny mające ukończone szkoły średnie i uniwersytety. Przybywały tak gospodynie wiejskie jak i pisarki czy nauczycielki. Na przeszkolenie stawały się kobiety z wiosek, miast, miasteczek i dworów. Wśród nich były katoliczki, ewangeliczki, prawosławne i mahometanki; zob. A. Bobińska, op. cit., s. 23–24.

I. Powołane do służby pomocniczej pełnić ją będą równorzędnie z mężczyznami, podlegając tym samym przepisom i regulaminom, mając te same prawa i obowiązki²⁰.

II. Powołane do pomocniczej służby wojskowej zostać mogą kobiety nieposzlakowanej czci:

- a) których postawa ideowa od wybuchu wojny aż do czasu przyjęcia do pomocniczej służby wojskowej nie budziła zastrzeżeń,
- b) które zgłosiły się ochotniczo do pomocniczej służby wojskowej i zostały uznane za zdolne do tej służby (zdrowe, silne),
- c) w wieku od ukończonych lat 18 do ukończonych lat 45; starsze mogą być przyjmowane wyjątkowo, za każdorazową zgodą D[owód]cy Polskich Sił Zbr[o]jnych],
- d) które ukończyły gimnazjum ogólnokształcące²¹, gimnazjum zawodowe z uprawnieniami szkół państwowych lub szkoły stopnia licealnego. W wypadkach podyktowanych warunkami służby wymagany cenzus ulega obniżeniu,
- e) które nie są obciążone rodzinami na terenie Z.S.R.R.

Pierwszeństwo mają kobiety uczestniczki walk o niepodległość.

III. Kobiety ubiegające się o przyjęcie do pomocniczej służby wojskowej winne składać podania do D[owódz]twa Polskich Sił Zbr[o]jnych], załączając do nich o ile to jest możliwe następujące dokumenty:

- a) metrykę urodzenia, lub dokument zastępczy,
- b) zaświadczenie, że jest obywatelką polską,
- c) oświadczenie, że jest niekarana,
- d) świadectwo lekarskie polskiej lekarki wzgl[ędnie] lekarza,
- e) pozwolenie ojca lub matki, o ile zgłaszająca się jest niepełnoletnia (nie ma²² ukończonych 21 lat),
- f) świadectwo szkolne,
- g) szczegółowy życiorys w[edłu]g załączonego wzoru.

W pewnych wypadkach D[owód]cy W[ojskowych] J[ednostek] mogą otrzymać zlecenie dokonania przyjęcia, poboru, szkolenia oraz wcielenia

²⁰ Kobiety w Pomocniczej Służbie Kobiet miały być traktowane jak normalny żołnierz i stosunek do nich miał być pod każdym względem wzorowy. Traktowanie Pomocniczej Służby Kobiet na zasadach towarzyskich było absolutnie niedopuszczalne. Wzmianka ta została zawarta w Instrukcji Naczelnego Wodza dla Dowódcy PSZ z 14 grudnia 1941 r., pkt. VII; zob. A. Bobińska, op. cit., s. 19–20.

²¹ W tekście: ogólnokształcące.

²² W tekście: niema.

kandydatek do pomocniczej służby wojskowej. W tym wypadku kandydatki składają podania do D[owódców W[ojzkowych] J[ednostek].

IV. Ochotniczki przyjęte zostaną wezwane do stawienia się przed Komisją Poborową, celem określenia ich kategorii zdrowia²³.

Niestawienie się ochotniczki w wyznaczonym terminie przed komisją poborową uważane będzie za cofnięcie zgłoszenia.

Celem przeglądu kobiet zostaną w odpowiednim terminie powołane komisje poborowe.

Skład Komisji Poborowej Kobiet:

– Przewodniczący – wyznaczony przez D[owódcz]two P[olskich] S[ił] Zbr[ojnych], wzgl[ędnie] D[owódców W[ojzkowych] J[ednostek].

– Członkowie:

Komendant Uzup[ęnień],

1 lekarz i 1 lekarka – wyznaczeni przez Szefa Sanit[ariatu] Armii wzgl[ędnie] Dywizji,

Przedstawicielka Kobiet, wyznaczona przez D[owódcz]two P[olskich] S[ił] Zbr[ojnych], wzgl[ędnie] D[owódcę W[ojzkowej] J[ednostki] (w zasadzie ref[erat] kobiet).

Przepisy co do zakresu działania i trybu urzędowania Komisji Poborowej Kobiet, tudzież praw i obowiązków jej członków analogicznie jak dla Komisji Poborowej mężczyzn.

Przeгляд kobiet, stojących przed Komisją Poborową odbywa się tylko w obecności lekarzy, wchodzących w skład tej komisji, bez udziału pozostałych członków komisji. Po przeprowadzonym badaniu²⁴ lekarskim kobiety stają przed komisją poborową w całkowitym ubraniu.

Badanie lekarskie ma być przeprowadzone według przepisów San[itariatu] 5/37.

Przeглядu ochotniczek dokonuje²⁵ komisja poborowa na podstawie list ochotniczek, otrzymanych wraz z ich podaniami z D[owódcz]twa P[olskich] S[ił] Zbr[ojnych] wzgl[ędnie] D[owódcz]twa W[ojzkowej] J[ednostki], której zlecone zostało dokonanie przyjęcia.

²³ W Buzułuku przeprowadzono pierwszy zaciąg przed komisją wojskowo-lekarską pod przewodnictwem dr Stanisławy Duczymińskiej – naczelnego lekarza Pomocniczej Służby Kobiet.

²⁴ W tekście: badanie.

²⁵ W tekście: dokonuje.

Po zbadaniu ochotniczek przez lekarzy komisja poborowa wydaje orzeczenie, ustalające ostatecznie przydatność ochotniczki do pomocniczej służby wojskowej. Orzeczenie komisji poborowej opiewa:

- a) „zdolna do pomocniczej służby wojskowej” – jeżeli ochotniczka według wniosku lekarzy została zakwalifikowana do kat. A.
- b) „niezdolna” – we wszystkich innych wypadkach.

Orzeczenie komisji poborowej zostaje wpisane do listy ochotniczek i podpisane przez przewodniczącego komisji poborowej oraz jednego z lekarzy.

W razie uznania ochotniczki za zdolną do pomocniczej służby wojskowej (kat. A.) obowiązana jest ona podpisać w obecności Komendanta Uzup[pełnień] zobowiązanie do dobytecia ochotniczej służby wojskowej w[edług] załączonego wzoru.

Przewodniczący Komisji Poborowej ogłasza każdej z ochotniczek orzeczenie komisji, po czym²⁶ ochotniczki uznane za zdolne do pomocniczej służby wojskowej poleca²⁷ wpisać do ewidencji wojskowej. Ochotniczkom niezdolnym przewodniczący zwraca ich dokumenty osobiste za potwierdzeniem odbioru na podaniu.

Zmiana kategorii zdrowia w czasie przeszkolenia czy pełnienia służby pociąga za sobą zwolnienie ochotniczki z obowiązku ochotniczej służby wojskowej. W wyjątkowych i zasługujących na szczególne uwzględnienie wypadkach mogą być za każdorazowym zezwoleniem D[owód]cy P[olskich] S[ił] Zbr[ojnych] zatrzymane w służbie ochotniczki mimo zmiany ich kategorii zdrowia²⁸.

Gdyby po przyjęciu i w trakcie szkolenia, względnie pełnienia służby wyszły na jaw okoliczności stanowiące podstawę do dyskwalifikacji służbowej czy moralnej, ochotniczka zostaje zwolniona ze służby. O zwolnieniu decyduje przełożony służbowy o uprawnieniach dowódcy W[ojkowej] J[ednostki].

V. Przyjęte ochotniczki otrzymają odpowiednie przeznaczenie i zostają skierowane do Ośrodka Zapasowego Kobiet na przeszkolenie, wzgl[ędn]ie stwierdzenie posiadanych kwalifikacji u kobiet, które odbyły już odpowiednie przeszkolenie do pomocniczej służby wojskowej lub posiadają odpowiednie kwalifikacje zawodowe.

Przeszkolenie kobiet będzie miało na celu przygotowanie ich do pełnienia służby łączności, technicznej, biurowej, kulturalno-oświatowej, wojskowej służby zdrowia oraz innych, potrzebnych dla celów wojskowych.

²⁶ W tekście: poczym.

²⁷ W tekście: polceca.

²⁸ W tekście: zdrwia.

VI. Ochotniczki wyznaczone na stanowiska służbowe w poszczególnych rodzajach służby otrzymują tytuły i oznaki funkcyjne, które ustali oddzielny rozkaz.

VII. Ustanawiam etat Inspektorki pomocniczej służby kobiet. Ma ona do pomocy zastępczynię i sekretarkę²⁹.

Inspektorka jest podległą bezpośrednio D[owód]cy Polskich Sił Zbr[ojnych].

Do jej zakresu działania należy kierownictwo pracą wychowawczą nad kobietami, opieka i dbałość o ich potrzeby jako kobiet. Sprawy organizacyjne, wyszkoleniowe i administracyjno-gospodarcze załatwiają właściwe organa wojskowe.

VIII. W Oddziale I. Sztabu Pol[skich] S[ił] Zbr[ojnych] (Wydział Administracji i Ewidencji Rezerw) zostaje zorganizowany Referat Pomocniczej Służby Kobiet.

Zakres pracy referatu:

- a) grupowanie i opracowywanie pod względem formalnym napływających podań ochotniczek,
- b) kwalifikowanie kandydatek i przedstawianie wniosków do powołania; w tej pracy współdziała z Inspektorką Pomocniczej Służby Kobiet.
- c) zestawianie list ochotniczek,
- d) przedstawianie wniosków zwołania Komisji Poborowej,
- e) przygotowanie rozdzielnika przyjętych ochotniczek,
- f) sporządzanie zestawień statystycznych zgłoszonych podań, przyjętych na przeszkolenie ochotniczek, wyszkolonych, wcielonych³⁰ i zwolnionych ze służby,
- g) redagowanie meldunków, sprawozdań itd.³¹,
- h) referowanie spraw związanych ze służbą pomocniczą kobiet.

IX. W Sztapie Dywizji i jednostek podległych bezpośrednio D[owódz]twu Armii, o charakterze W[ojskowych] J[ednostek], odpowiednikiem Inspektorki w D[owódz]twie P[olskich] S[ił] Zbr[ojnych] są kierowniczkami Referatu P[omocniczej] S[łużby] K[obiet], które odpowiadają przed odnośnymi D[owód]cami za pracę wychowawczą, poziom moralny i opiekę nad kobietami, pracującymi w tych jednostkach.

²⁹ Pierwsza obsada personalna Pomocniczej Służby Kobiet prezentowała się następująco: Komendantka Główna – Bronisława Piechowska, zastępczyni – Janina Malanowicz, sekretarka – Bronisława Wyslouchowa.

³⁰ W *tekście*: wcielonych.

³¹ W *tekście*: i t.d.

X. Zostaje zorganizowany Ośrodek Zapasowy Kobiet.

Zadaniem Ośr[odka] Zap[asowego] Kobiet będzie:

- a) przyjmowanie powołanych i zgłaszających się na przeszkolenie kobiet,
- b) przedstawienie powołanych kobiet Komisji Poborowej,
- c) przeprowadzenie, pod kierownictwem d[owódc]ów broni i Szefów Służb D[owódc]twa P[olskich] S[i] Zbr[o]jnych wzgl[ędn]ie W[ojskowych] J[ednostek] egzaminów kwalifikacyjnych do poszczególnych rodzajów służb,
- d) szkolenie w poszczególnych rodzajach służby na kursach i w oddziałach specjalnych, pod kierownictwem odnośnych d[owódc]ów broni i Szefów Służb D[owódc]twa P[olskich] S[i] Zbr[o]jnych lub W[ojskowych] J[ednostek].
- e) wykonanie wcielenia według otrzymanego rozdzielnika,
- f) prowadzenie ewidencji kobiet,
- g) załatwianie formalności, łącznie z K[omendą] U[zupełnień], dotyczących zwalniania kobiet ze służby pomocniczej,

Na czele Ośrodka Zapasowego Kobiet stoi Komendantka O[środka] Z[apasowego] K[obiet] z odpowiednią kadrą. Organizację O[środka] Z[apasowego] K[obiet] ustali oddzielny rozkaz.

Ośrodek Zap[asowy] Kobiet pod względem służbowym i wyszkoleniowym podlega D[owódc]y P[olskich] S[i] Zbr[o]jnych przez Oddział III. Sztabu, a w wypadku ewent[ualnego] istnienia podobnych Ośrodków w dywizjach podlega D[owódc]o[m] Dywizji przez Oddział III.D.P.

Ośrodek Zap[asowy] Kobiet jest jednostką ewidencyjną dla wszystkich kobiet, zakwalifikowanych i przeszkolonych oraz pełniących pomocniczą służbę w Polskich Siłach Zbrojnych.

Wojskowe dokumenty ewidencyjne założone w czasie poboru prowadzą³²

- a) karty ewidencyjne Komendy Uzup[elnień],
- b) zeszyty ewidencyjne – Ośrodek Zapasowy Kobiet.

Kwalifikują dwa razy do roku przełożeni urzędów wzgl[ędn]ie Oddziałów w których ochotniczki pełnić będą służbę.

XI. Kobiety, pełniące służbę w urzędach, w biurach, szpitalach, izbach chorych, czy oddziałach – podlegają służbowo przełożonym tych instytucji³³.

XII. Rodzinom ochotniczek przysługują te same prawa, jakie przysługują rodzinom mężczyzn-żołnierzy.

³² W tekście: prowadz.

³³ W tekście: instytucji.

Rozdzielnik: DOWÓDCA POLSKICH SIŁ ZBROJNYCH w ZSRR
 D[owód]cy Dywizji 5³⁴,6³⁵,7³⁶,8³⁷,9³⁸,10³⁹ (-) ANDERS⁴⁰
 D[owód]ca Ośr[odka] Org[anizacyjnego] Armii⁴¹ Gen.Dyw
 K[o]m[en]d[an]ci Uzup[pełnień] 1,2,3,4,5,6,7.
 Inspektorka Pom[ocniczej] Sł[użby] Kobiet
 Oddział I.⁴²

Za zgodność odpisu:

RUMIJEWSKI⁴³
 Major.

³⁴ Dowódcą 5 Dywizji Piechoty był gen. bryg. Mieczysław Boruta-Spiechowicz.

³⁵ Dowódcą 6 Dywizji Piechoty był gen. bryg. Michał Karaszewicz-Tokarzewski.

³⁶ Dowódcą 7 Dywizji Piechoty był gen. bryg. Zygmunt Bohusz-Szysko.

³⁷ Dowódcą 8 Dywizji Piechoty był płk dypl. Bronisław Rakowski.

³⁸ Dowódcą 9 Dywizji Piechoty był płk dypl. Marian Bolesławicz.

³⁹ Dowódcą 10 Dywizji Piechoty był płk Alfred Jan Szmidt.

⁴⁰ Władysław Albert Anders (1892-1970), gen. broni; żołnierz I Korpusu Polskiego na Wschodzie; dowódca 15 Pułku Ułanów Poznańskich w wojnie polsko-bolszewickiej; dowódca 2. Samodzielnej Brygady Kawalerii; dowódca Nowogródzkiej Brygady Kawalerii; więziony w ZSRR; dowódca Armii Polskiej w ZSRR; dowódca II Korpusu Polskiego; zastępca Naczelnego Wodza Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie; zob. A. Friszke, *Władysław Anders*, w: R. Habielski, *Życie społeczne i kulturalne emigracji*, Warszawa 1999, s. 319–320; N. Bujniwicz, W. Wyrzykowski, *Generał Władysław Albert Anders. W 115 rocznicę urodzin*, Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej 2007, nr 29, s. 7–28.

⁴¹ Dowódcą Ośrodka Organizacyjnego Armii był płk dypl. Leon Koc.

⁴² Szefem oddziału I był ppłk dypl. Władysław Krogulski.

⁴³ Roman Rumijewski – urodzony w 1896 r., w kampanii wrześniowej służył w 41 Pułku Piechoty, następnie internowany na Litwie, jeniec Griażowca; zob. J. Pięta, W. K. Roman, M. Szczurkowski, *Polacy internowani na Litwie 1939-1940*, Warszawa 1997, s. 431; *Jeńcy w Griażowcu i Suzdalu. Alfabetyczne wykazy 3640 jeńców wojennych z 1939 roku – Polaków i przedwojennych obywateli polskich innych narodowości – przetrzymywanych w sowieckich obozach w Griażowcu i Suzdalu*, red. E. Rybarska, Warszawa 1998, s. 92; *Katyni. Dokumenty zbrodni*, s. 532.